

Секція 2. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ

УДК 332.122(477):664

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

М.В. Чорна, Р.М. Бугріменко

Досліджено сучасний соціально-економічний стан регіонів України та особливості їх розвитку за 2000–2014 рр. Проаналізовано валовий регіональний продукт України та валовий регіональний продукт на одну особу. Запропоновано методику розподілу регіонів України за обсягом ВРП.

Ключові слова: національна економіка, валовий внутрішній продукт, валовий регіональний продукт, сфера торгівлі, фінансово-економічна криза.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

М.В. Черная, Р.М. Бугрименко

Исследовано современное социально-экономическое положение регионов Украины и особенности их развития за 2000–2014 гг. Проанализированы валовой региональный продукт Украины и валовой региональный продукт на душу населения. Предложена методика распределения регионов Украины по объему ВРП.

Ключевые слова: национальная экономика, валовой внутренний продукт, валовой региональный продукт, сфера торговли, финансово-экономический кризис.

MODERN TRENDS IN REGIONS OF UKRAINE

M. Chorna, R. Bugrimenko

Relations between the center and regions are always fatal for the development of the country as a whole. They both determine the state system, and have a decisive impact on the people welfare. Lack of their own balanced regional policy in the past resulted in significant disparities in the territorial structure of Ukrainian economy, inefficient use of the advantages of territorial division of labor, natural resources, scientific and industrial potential of the regions, excessive pollution in many cities and regions.

Over the period Ukraine has become a state with dominating raw component in the production and exports, and low value-added goods and services. In 2009, exports of goods declined, including twice reduced the volume of exports of steel products, representing over 25% of total exports and industrial production. The result of these trends is to reduce gross regional product per capita after the ten-year increase of 3.8%. These stages showed different levels of adaptation to the challenges of our regions, outdated and inefficient structure of regional economies. In particular, the regions of industrial and industrial-agrarian economies were the first who felt the ramifications of 2008 global financial crisis (Dnipropetrovsk, Donetsk, Luhansk, Poltava, Ivano-Frankivsk, Rivne, Khmelnytsky region), and after 2009 all other regions faced the same situations. In 2013, negative trends worsened. Unstable socio-political situation and terrorist attacks in the East, particularly in Donetsk and Lugansk regions, led to a significant decline in industrial production. Given that the contribution of these regions is about 16 per cent of Ukraine in the gross regional product, negative trends in these areas, annexation of the Crimean Autonomous Republic and unstable overall socio-economic situation will increase overall negative trends in the development of regions and the country as a whole.

Keywords: national economy, gross domestic product, gross regional product, trade, financial and economic crisis.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кожен регіон України має свої особливості соціально-економічного розвитку, пов'язані з територіальним базисом, наявністю корисних копалин, забезпеченістю трудовими ресурсами тощо. Державна регіональна політика покликана забезпечити необхідний баланс між окремими регіонами шляхом стимулювання найрозвиненіших і запровадження вирівнювальних механізмів подолання економічних та соціальних проблем слабких регіонів. Така політика має стимулювати інтеграційні процеси в суспільстві, запобігати ризику посилення регіональних відмінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем регіонального розвитку присвячено праці вітчизняних науковців В. Гейця, Б. Данилишина, А. Ревенка, З. Варналія та ін. Проте проблема регіонального розвитку є настільки актуальною, що потребує подальшого аналізу макроекономічного розвитку регіонів України.

Метою статті є визначення сучасної специфіки розвитку регіонів України шляхом аналізу основних макроекономічних показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення сучасної специфіки регіонального розвитку здійснимо детальний аналіз валового продукту за регіонами України. За досліджуваний період (2000–2014 рр.) відбулося збільшення валового внутрішнього продукту України у фактичних цінах (рис. 1). Тенденція змін валового регіонального продукту повторюється майже за всіма

регіонами. Проте є декілька регіонів, що вплинули на підвищення ВВП країни більш суттєво. Максимальне значення ВРП відзначено в Донецькій та Дніпропетровській областях. У 2014 р. ВРП становив 140117,1 та 120520,7 млн грн відповідно. Мінімальне значення ВРП відзначено в Чернівецькій та Херсонській областях. У 2014 р. ВРП у цих областях становив 12649,2 та 16673,5 млн грн відповідно.

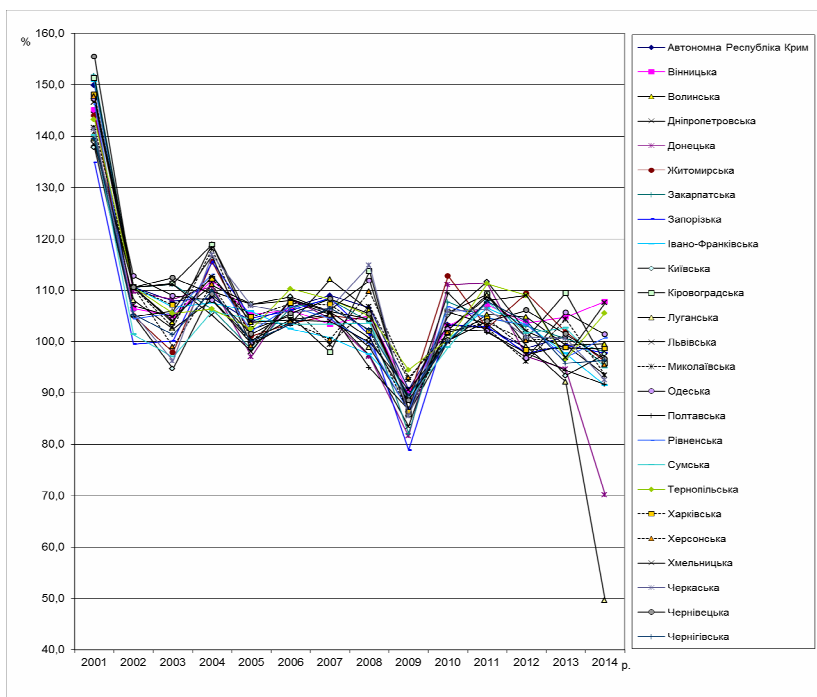

Рис. 1. Динаміка валового регіонального продукту України за 2000–2014 рр.

За результатами аналізу встановлено, що в досліджуваному періоді темпи зростання валового регіонального продукту України мали, по-перше, хвильовий характер майже за всіма регіонами, по-друге, різну амплітуду коливань. Чітко можна виділити два кризових періоди – 2003 та 2009 роки. Найбільший темп падіння рівня ВРП у 2003 р. продемонстрували такі області: Київська – 94,7%, Черкаська – 96,3%, Сумська – 97,1%, Житомирська – 97,9%, Херсонська – 99,0%; у 2009 – Донецька (88,2%), Запорізька (88,2%), Луганська (89,5%), Дніпропетровська (89,2%) та Закарпатська (95%).

При цьому найбільші темпи зростання ВРП у відсотках до попереднього року за 2000–2014 рр. відзначено у 2004 р. в Полтавській області – 157,9%, а найменші у 2009 у Вінницькій (100,0%).

За нерівномірністю рівня валового регіонального продукту у 2014 р. всі регіони країни умовно поділено на три групи за допомогою такої методики:

1. Визначаємо ряд даних ВРП за формулою

$$x = x_1, x_2, \dots, x_n,$$

де n – кількість показників.

2. Знаходимо мінімальне (x_{\min}) та максимальне (x_{\max}) значення показників.

3. Розраховуємо середнє значення показника ВРП (млн грн), що припадає на кожну групу за формулою

$$A_{cp} = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{3} = \frac{140117,1 - 0}{3} = 46705,7.$$

4. Знаходимо граничне значення показника для розподілу за групами:

$$A_1 = x_{\min} + A_{cp} = 0 + 46705,7 = 46705,7,$$

$$A_2 = A_1 + A_{cp} = 46705,7 + 46705,7 = 93411,4,$$

$$A_3 = A_2 + A_{cp} = 93411,4 + 46705,7 = 140117,1,$$

де A_1 – граничне значення показника для першої групи, млн грн;

A_2 – граничне значення показника для другої групи, млн грн;

A_3 – граничне значення показника для третьої групи, млн грн.

Таким чином, до першої групи увійшли регіони, які мають ВРП до 46705,7 млн грн на 2014 р.: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області. Регіони цієї групи достатньо вплинули на підвищення ВВП України. До другої групи належать регіони, які мають ВРП від 46705,7 до 93411,4 млн грн на 2014 р.: Запорізька, Київська, Львівська, Полтавська, Одеська, Харківська області. Регіони цієї групи суттєво вплинули на підвищення ВВП України. До третьої групи належать регіони, які мають ВРП більше 93411,4 на 2014 р.: Дніпропетровська та Донецька області. Регіони цієї групи вплинули на підвищення ВВП України більш суттєво.

Як ВВП для всієї України, так для регіонів найбільш узагальнюючим макроекономічним показником виступає валовий регіональний продукт. Його сума за регіонами відповідає ВВП країни. В одних регіонах ВРП виробляється більше, ніж використовується, в інших – навпаки. В Україні ця невідповідність реалізується здебільшого за допомогою міжрегіональних бюджетних перерозподілів.

Проте ні серед результатів аналізу стану використання території України, ні серед рекомендованих його напрямів у майбутньому не зазначено депресивних територій, хоча відмічається, що використання території країни характеризується значними диспропорціями, що, безумовно, впливає на роль регіонів у життєдіяльності країни.

Так, частка валового регіонального продукту, який виробляється на відповідних територіях, у загальнодержавному обсязі ВВП у період 2000–2014 рр. змінювалась від 1,3% (Херсонська обл.) до 11,8% (Донецька обл.), хоча середній відсоток становить 3,7%. При цьому розподіл областей у зазначених межах відбувається нерівномірно: близько 1% (Волинська, Тернопільська, Чернівецька обл.), більшість (11 регіонів) тяжіє до 2%, Автономна Республіка Крим – 3,1%, близько 4% (Запорізька, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська обл.), близько 5% (Київська, Харківська обл.), Дніпропетровська обл. – 10,3%.

Із досліджуваної сукупності регіонів виділяються ті, частка яких майже не змінилася в продовж 2000–2014 рр. Сюди належать такі області: Вінницька – 2,2–2,4%, Волинська – 1,3–1,5%, Житомирська – 1,6–1,7%, Закарпатська – 1,4–1,5%, Кіровоградська – 1,4–1,6%, Рівненська – 1,5–1,6%, Сумська – 1,7–1,8%, Хмельницька – 1,7–1,8%, Чернівецька – 0,9–1,0%. Необхідно відзначити регіони, які за досліджуваний період стабільно виробляли близько 40% усього ВВП України, – це Дніпропетровська (від 8,7 до 11,0%) та Донецька області (від 11,4 до 13,3%).

Економічна криза 90-х р. ХХ ст. негативно вплинула на демографічну ситуацію в Україні, що характеризувалася бурхливою міграцією населення, зменшенням народжуваності та збільшенням смертності. Однак із початку 2000 р. внаслідок стабілізаційних процесів та зростання економіки в Україні спостерігався ряд позитивних демографічних тенденцій. Зокрема, з 2002 р. почала збільшуватися народжуваність, а з 2005 р. стабільно фіксується позитивне міграційне сальдо. Це привело до уповільнення темпів зменшення кількості населення. За період 2000–2014 рр. темп зниження кількості населення набував значень від 0,3 до 1% порівняно

з попереднім роком. У регіональному розрізі протягом 2000–2014 рр. кількість населення зменшилася у 25 регіонах. Найгіршою є ситуація в Чернігівській, Сумській, Кіровоградській та Луганській областях. За досліджуваний період чисельність населення в цих областях зменшилася відповідно на 15,5, 14,0, 13,9 та 13,5%. У зазначених областях демографічна ситуація продовжує погіршуватися. Якщо динаміка не зміниться, то через 60–80 років у цих регіонах майже зникне населення.

Для кращого розуміння ситуації розглянемо взаємозв'язок валового регіонального продукту на одну особу та частки валового регіонального продукту у валовому внутрішньому продукті за регіонами України у 2014 році. Структурно-логічну послідовність взаємодії кількості населення та валового регіонального продукту за регіонами України подано на рис. 2.

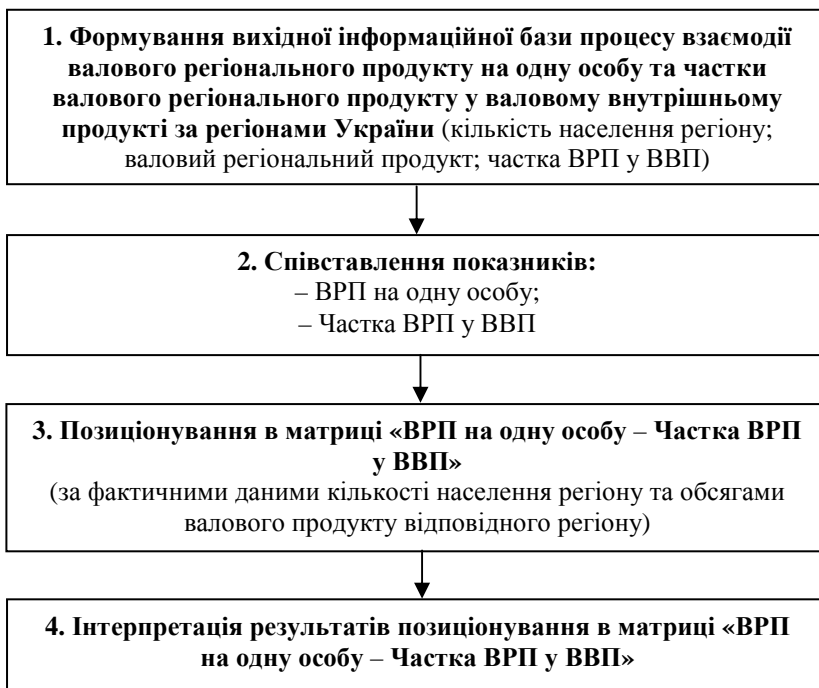

Рис. 2. Алгоритм дослідження процесу взаємодії ВРП на одну особу та частки ВРП у ВВП за регіонами України

Період із 2000 по 2007 рік характеризувався формуванням вільного економічного середовища, сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури, збільшенням обсягів іноземних інвестицій та грошових переказів, активізацією процесу приватизації, високими темпами зростання економіки (підвищення валової доданої вартості становило щороку близько 5% або вище (винятком був 2005 р.), а у 2001 і 2004 рр. – 13%), збільшенням обсягу експорту товарів (найвищий приріст був у 2004 р. і становив 41,6%), зростанням інвестування економіки нерезидентами (щороку в межах 17,6–86,7%), збільшенням кількості приватних малих та середніх підприємств. Формувалися основні центри зростання (у Східній Україні такими центрами стали міста Донецьк і Харків, у Центральній – Київ, Дніпропетровськ, Полтава, у Західній Україні – Львів).

Розвиток регіонів мав позитивну динаміку. Як результат, у 2007 р. в усіх регіонах показник валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу перевищив показник 2000 р. в 5,5 раз. Найвищі темпи зростання спостерігалися в містах Києві (828,0%) та Севастополі (759,0%), Дніпропетровській (572,7%), Донецькій (572,0%), Харківській (555,6%) та Луганській (551,2%) областях, найнижчі – у Сумській (386,4%), Херсонській (411,5%), Чернігівській (414,0%) та Житомирській (420,9%) областях.

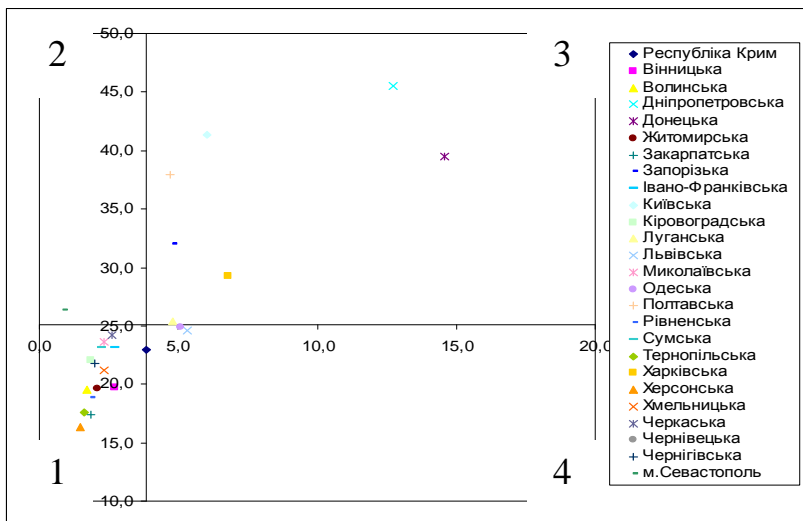

Рис. 3. Матриця «ВРП на одну особу – Частка ВРП у ВВП»

Вищенаведений висновок підтверджується результатами дослідження матриці «ВРП на одну особу – Частка ВРП у ВВП» (рис. 3). Середнє значення ВРП на одну особу по країні становить 25090,3 млн грн при середній частці населення 3,8%. Тому маємо наступний розподіл регіонів за квадрантами. До першого квадранта належать 16 регіонів України, які мають показники ВРП на одну особу та частки населення нижче, ніж середні значення по країні, що характеризує диспропорції в розвитку регіонів України. Другий квадрант включає Полтавську область, яка має достатньо високий рівень ВРП на одну особу, причому частка населення становить 3,4%, що нижче за середній рівень по країні. У третьому квадранті містяться регіони з показниками вище середнього значення по країні за обсягом ВРП на одну особу та часткою населення: Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Запорізька області. Причому Донецька та Дніпропетровська області значно виділяються за рівнем ВРП на одну особу. Частка населення в цих регіонах змінюється від 4 до 11%. У четвертому квадранті опинилися три регіони: Львівська, Одеська області, та Автономна Республіка Крим. Ці регіони характеризуються показниками ВРП на одну особу нижче за середній рівень по країні при високому рівні показника частки населення (5–6%).

Висновки. Етап світової фінансово-економічної кризи (2008–2012 р.), що мав в Україні більш тяжкі наслідки, ніж в інших постсоціалістичних країнах, продемонстрував, що за часи незалежності економіка не була модернізована.

За досліджуваний період Україна стала державою, у виробництві та експорті якої домінує сировинна складова та низька додана вартість товарів і послуг. У 2009 р. зменшився обсяг експорту товарів, зокрема вдвічі скоротився обсяг експорту металургійної продукції, що становить понад 25% загального обсягу експорту країни та промислового виробництва. Результатом таких тенденцій стало зменшення валового регіонального продукту на одну особу після десятирічного підвищення на 3,8%. Зазначений етап продемонстрував різний рівень адаптації регіонів до викликів сучасності, застарілу та неефективну структуру економіки регіонів. Зокрема, наслідки світової фінансово-економічної кризи вже за підсумками 2008 р. першими відчували регіони індустріального та промислово-аграрного типу економіки (Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Полтавська, Івано-Франківська, Рівненська, Хмельницька області), а починаючи з 2009 р. – усі інші регіони України.

У 2013 р. негативні тенденції поглибилися. Нестабільна суспільно-політична ситуація та терористичні акти на Сході країни, а саме у Донецькій та Луганській областях, призвели до значного спаду промислового виробництва. Ураховуючи, що внесок цих регіонів становить близько 16% загального по Україні валового регіонального продукту, негативні тенденції в цих областях, анексія Автономної Республіки Крим та нестабільна загальна соціально-економічна ситуація посилять загальні негативні тенденції розвитку регіонів і країни в цілому. Вирішення цієї проблеми потребує розроблення і реалізації комплексу заходів для активного впливу держави на процеси регіонального розвитку.

Список джерел інформації / References

1. Мазаракі А. А. Внутрішня торгівля в Україні: економічні умови ефективного розвитку : монографія / А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2006. – 195 с.
Mazaraki, A.A. (2006), *Internal trade in Ukraine: economic conditions efficient development [Vnutrishnya torgivla v Ukraini: ekonomichni umovy efektyvogo rozvutku]*, KNTEU, Kyiv, 195 p.
2. Шубин А. А. Развитие внутренней торговли: Украина, Россия, Беларусь : монография / А. А. Шубин, А. А. Садеков. – Донецк : ДонНУЭТ, 2009. – 550 с.
Shubyn, A.A., Sadekov, A.A. (2009), *Development Internal trade: Ukraine, Russia, Belarus [Razvitie vnutrinney torgovli: Ukraina, Rossia, Belarus]*, DonNUET, Donetsk, 550 p.
3. Апопій В. В. Система регулювання внутрішньої торгівлі України : монографія / В. В. Апопій. – К. : Академвидав, 2012. – 424 с.
Apopiy, V.V. (2012), *The system of regulation of domestic trade of Ukraine [Sistema reguluvanna vnutrishnoyi torgivli Ukraini]*, Akademvydav, Kyiv, 424 p.
4. Чорна М. В. Управління конкурентоспроможністю підприємств роздрібної торгівлі: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / М. В. Чорна. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 426 с.
Chorna, M.V. (2010), *Managing competitiveness retailers: theoretical and methodological principles and practical tools [Upravlinna konkurento-spromozhnistu pidpriemstv rozdribnoi torgivli: teoretiko-metodologichni zasadi ta praktichniy instrumentariy]*, HDUHT, Kharkiv, 426 p.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
"State Statistics Service of Ukraine" ["Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini"], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Інформаційний портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/druk/publicat/kat_r/pub_vnltorg_r.htm
"Information Portal State Statistics Service of Ukraine" ["Informatsiyniy portal derzhavnoi sluzhbi statistiki Ukraini"], available at: https://ukrstat.org/druk/publicat/kat_r/pub_vnltorg_r.htm

Чорна Марина Віталіївна, д-р екон. наук, проф., економічний факультет, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: 0661463292; e-mail: m.chorna@hduht.edu.ua.

Черная Марина Витальевна, д-р екон. наук, проф., экономический факультет, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 61051. Тел.: 0661463292; e-mail: m.chorna@hduht.edu.ua.

Chorna Maryna, PhD. Sc. Professor, Department of Economics, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivska str., 333, Kharkov, Ukraine, 61051. Tel.: 0661463292; e-mail: m.chorna@hduht.edu.ua.

Бугріменко Роман Михайлович, канд. екон. наук, доц., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: 0509354995; e-mail: r.bugrimenko@hduht.edu.ua.

Бугрименко Роман Михайлович, канд. екон. наук, доц., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 61051. Тел.: 0509354995; e-mail: r.bugrimenko@hduht.edu.ua.

Bugrimenko Roman, PhD, Associate Professor, Department of Economics of Enterprisers of Food Technology and Trade, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivska str., 333, Kharkov, Ukraine, 61051. Tel.: 0509354995; e-mail: r.bugrimenko@hduht.edu.ua.

*Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. А.С. Крутовою.
Отримано 01.04.2016. ХДУХТ, Харків.*

УДК 658.7

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

М.В. Чорна, О.С. Маковоз

Проведено аналіз впливу логістичних систем на конкурентоспроможність підприємств торгівлі, визначено основні підходи до формування логістичних систем на підприємствах торгівлі, на основі дослідження існуючих концепцій систематизовано та охарактеризовано потоки логістичних систем з урахуванням специфіки торговельних підприємств.

***Ключові слова:** логістична система, логістичний потік, торгівля, конкурентоспроможність.*

© Чорна М.В., Маковоз О.С., 2016